

Zaire: tijd voor zelfkritiek

 Jan Blommaert

 Kernredactielid

Centraal-Afrika staat aan de vooravond van een politieke aardverschuiving die mogelijk de omvang en diepgang kan hebben van de Zuid-Afrikaanse metamorfose van enkele jaren geleden. Afrika telt drie potentiële economische en politieke reuzen: Zuid-Afrika, Zaïre en Nigeria. Decennialang waren deze drie potentiële reuzen ook in handen van de meest afgrijselijke regimes, en was de impact van deze landen op hun regio hoofdzakelijk negatief. Op binnenlands vlak waren de drie reuzen haast spreekwoordelijke toonbeelden van totalitaire, gewelddadige en repressieve staten. Zuid-Afrika exporteerde bovendien zijn militarisme naar de buurlanden en zorgde zo voor onnoemlijk veel leed, voor een algehele destabilisatie en voor een totale economische puinhoop in Mozambique en Angola. Nigeria's olierijkdommen trokken miljoenen verpauperde en grof behandelde gastarbeiders uit de naburige landen aan, deden de corruptie alle grenzen overschrijden, en maakten van het land intussen het eldorado van de wapenhandelaars. Zaïre was de thuishaven van tal van rebellenbewegingen die de buurlanden onveilig maakten. Bovendien was Zaïre een groot exporteur van vluchtelingen en zorgde de economische aanpak van Mobutu voor problemen die zelfs de Zuid-Afrikaanse en Amerikaanse mijnbouwers bezorgd deden fronsen. Mobutu was mee verantwoordelijk voor de aanhoudende burgeroorlog in Angola (door de steun aan Savimbi's UNITA), voor binnenlandse problemen in Uganda (door de aanwezigheid van Ugandese rebellenbases in Zaïre) en in Rwanda (door de aanwezigheid van Hutu-milities). Bovendien bevonden zich dankzij de *Grote Luipaard* tienduizenden Zaïrezen in Tanzania, Zambia, Angola en Uganda, alsook in een enorme diaspora in het Westen.

We slaakten een zucht van verlichting toen Zuid-Afrika begaf en een meer democratische

koers insloeg. Voor Nigeria is het duidelijk nog te vroeg voor optimisme. Maar Zaïre? Mobutu heeft de wijk genomen, en met hem verdween een van de meest corrupte en gemene dictaturen van de aardbol. Zijn plaats is ingenomen door de oude rebel Kabila en zijn Alliantie. Zuid-Afrika, Uganda, Rwanda, Burundi, Tanzania, Zambia en Angola wrijven zich in de handen omwille van het verdwijnen van een lastige buur. De Zaïrese - nu terug Kongolese - bevolking juicht. 17 mei wordt ongetwijfeld een nationale feestdag in Kongo. Het Westen doet aan *agenda-setting* en blaast warm en koud tegelijk.

België zit blijkbaar weer met een ei. De cynische *realpolitik*, waarbij men een oude bondgenoot als een baksteen laat vallen van zodra zijn rol is uitgespeeld, gaat gepaard met een afwijzing en demonisering van Kabila. Als we de berichtgeving van de dagen rond de val van Kinshasa samenvatten, komen we tot de volgende simpele propositie: Kabila is duidelijk onze jongen niet; hij zal er Tshisekedi moeten bijnemen, en volgens de christen-democratie ook Monsengwo, zonet is hij een even grote boef als Mobutu. De berichtgeving in de Vlaamse media was van een grofheid zonder voorgaande. Ik overloop even kort enkele van de meest opvallende kenmerken.

Ten eerste: een enorme decontextualisering van het hele gebeuren. Er wordt op geen enkel ogenblik rekening gehouden met de feitelijke toestanden wanneer men de acties en de gebeurtenissen van en rond de Alliantie beschrijft. Wat we achter de rug hebben is zeven maand oorlog, waarin Kabila geleidelijk aan een gebied veroverd dat tachtig keer zo groot is als ons land (en honderd zestig keer zo groot als Vlaanderen). Achter de linies gebeurt van alles - het is oorlog. Zo maakt men melding van FAZ-troepen die een Belgisch staatsburger gijzelen in bezet gebied, hetgeen toch duidelijk moet maken dat er achter

de linies heel wat ongeregelde verslagen troepen rondhangen. Toch gaat men ervan uit dat de Alliantie het hele gebied 'controleert', en zo verantwoordelijk is voor alle schietpartijen en wreedheden die er gebeuren. Zo wordt Kabila de schuldige van een 'genocide' op Hutu-vluchtelingen, van moorden en van drama's zoals dat van de zogeheten 'Auschwitz-trein' in Kisangani. De 'standrechtelijke executies' van plunderslaars en wraakacties op Mobutu-getrouwen zijn op die manier ook indicatoren van een antidemocratisch en mensenrechten-schendend regime. Men is blijkbaar de toestand in het bevrijde België van 1944-1945 vergeten.

Ten tweede: twee maten en twee gewichten. Van Kabila wordt verwacht dat hij binnen de kortste keren een volmaakt democratisch bestuur inclusief verkiezingen organiseert. Vroeger beweerden Mobutu-fans zoals Manu Ruys nochtans vol overtuiging dat democratie on-Afrikaans was, en dat de zwarten enkel met een sterke chef gebaat waren. Wanneer de Alliantie op 19 mei verklaart dat verkiezingen slechts kunnen doorgaan nadat bepaalde voorwaarden geschapen zijn - er moet eerst een democratisering van de geesten komen - dan vertaalt de BRTN-nieuwsdienst dit als 'de Alliantie neemt verkiezingen niet au serieux'. Wellicht neemt de Alliantie de verkiezingen *zeer* au serieux, veel meer dan de Belgen die vanaf de zijlijn staan te hopen op een mislukking van het experiment. Laat de Kongolezen dit probleem nu eens zelf oplossen, rekening houdend met de eigen context en achtergrond van een volkomen gedesintegreerde samenleving, waarin 'politiek' gedurende 37 jaar wel een heel eigenaardige betekenis had.

Ten derde: demonisering. Kabila wordt afgeschilderd als een struikrover, een profiteur, een dictator, een stroman voor Museveni en Kagame. De BRTN-nieuwsuitzending van 17 mei spendeerde 25 minuten aan de val van Kinshasa en aan Kabila. De juichkreten vanuit Kinshasa werden gecontrasteerd met twee interviews: een met een anonieme en onherkenbare man uit Shaba die zei dat de bevrijding een nieuwe dictatuur had opgeleverd, en een met een ex-medestander van Kabila die de man afschilderde als een wreed despoot, te vergelijken met Mobutu. Wie

zijn deze lieden? En gelooft men nu echt dat iedereen, honderd procent van de bevolking, volmaakt achter de Alliantie staat, hetgeen een unicum in de geschiedenis zou zijn? Ook het feit dat Kabila een stroman zou zijn, komt in het lang en het breed aan bod. Zan Etambala windt zich in *De Morgen* van 20 mei op over het feit dat Congo nu geleid wordt door Angolezen en Tutsi's. Zie echter boven: wie is wie? Tutsi's zijn in ieder geval niet noodzakelijk on-Kongolees. Het feit dat de troepen van Kabila geen Frans spreken, wordt niet gezien als 'indexaal' - de associatie tussen Frans en het Mobutu-regime maakt Frans een negatief beladen taal, iets wat de Vlamingen nochtans zouden moeten weten - maar 'referentieel' - dit zijn geen Kongolezen, maar Ugandezers, Rwandezers, Angolezen...

Ten vierde: de selectiviteit van stemmen in de berichtgeving. Het is opvallend hoe vaak een klein groepje experts wordt opgevoerd, allemaal tegenstanders van Kabila, en allemaal eensluidend. Kabila is een potentieel despoot, geen leven zonder de UDPS en Monsengwo, dit is een buitenlands complot, die vluchtelingen toch... Het is te hopen dat iemand ooit een diachrone studie maakt van hun uitspraken. Nu eens zegden ze dat Kabila er nooit zou geraken, even later was de opmars niet te stuiten; nu eens waren Kabila en Tshisekedi etnische vijanden (beiden zijn wel Baluba, maar uit een andere streek), dan weer waren het noodwendige bondgenoten; nu eens waren de deals tussen Kabila en internationale mijnconcerns expressies van een nieuw economisch beleid, dan weer verkapt neokolonialisme. De opvattingen en vanzelfsprekendheden veranderden van dag tot dag, en telkens blonken ze uit door vooringenomenheid en paternalisme. Het kleine kringetje werd nooit uitgebreid; de echte Zaïre-experten kwamen nauwelijks aan het woord in *prime time*. Zoals steeds werd het woord gevoerd door Belgische (en Belgisch-Zaïrese) professoren en door internationale hulpverleners.

Los van deze onwaarschijnlijk gekleurde berichtgeving is er een dieper Belgisch probleem. De val van Mobutu is enorm leerrijk, en het moet ons ernstig doen nadenken over onze eigen rol. De kramp die velen lijken te hebben wanneer de naam Kabila valt of wanneer moet nagedacht

worden over een post-Mobutu-scenario voor Zaïre, is wellicht geïnspireerd door de pijnlijke spiegel die ons nu plots wordt voorgehouden. Het blijkt dat we drie en een half decennia lang heel weinig wisten over Zaïre. Nu merken we plots dat het Zaïre van Mobutu's nadagen een los conglomeraat was van semi-autonome gebieden, waarin 'de staat' een holle frase was en waarin 'grenzen' een haast abstract begrip waren in een context waarin woonplaats, nationaliteit of alliantie heel flexibel waren. De grote 'Unificateur' blijkt nu een land te hebben geregeerd dat slechts met haken en ogen aaneenhing. Kabila was heerser van zo'n semi-autonoom gebied, met een eigen economie en met regelmatige 'diplomatieke' contacten met vertegenwoordigers uit Kinshasa. Ook Shaba en de Kasai waren vrijwel autonoom, en hadden hun eigen economie, waarvan de opbrengsten niet via de staatskas in Kinshasa liepen (wat dus strikt genomen op 'smokkel' neerkomt). Een deel van deze chaos was vrijwel zeker georganiseerd door Mobutu, die als goeie leerling van de Latijnse cultuur het *divide et impera* huldigde. De 'staat' waarvoor hij zijn bloed en leven gaf, bestond al ettelijke jaren niet meer, en elk denken over Zaïre dat zich baseert op 'staatsse' criteria van wettelijkheid (bijvoorbeeld inzake corruptie of smokkel) of politieke legitimiteit heeft weinig grond.

Kabila toont ons bovendien een nieuw geopolitiek model aan. Hij is minder het product van Afrikaans-Westerse bondgenootschappen dan dat van inter-Afrikaanse samenwerking en blokvorming. Het is duidelijk dat de linkse regimes in Oost- en Zuidelijk Afrika elkaar en Kabila hebben gesteund. Zo ontstaat er een nieuwe economische en politieke regio, waarin linkse regimes de ons zo vertrouwde 'sociaal gecorrigeerde' vrijmarkteconomie organiseren, met Mandela's Zuid-Afrika als lichtend voorbeeld. Voorstanders van ontwikkeling in Afrika en van de afbouw

van het neokolonialisme kunnen dit moeilijk een slechte tendens vinden. Wel houdt het een machtsverschuiving in; dicaten vanuit het Westen zullen plaats moeten ruimen voor onderhandelingen. Sommigen zullen dat zeer lastig vinden, en enkele oude paradigma's zullen moeten sneuvelen.

We merken nu hoezeer wij gedurende al die tijd onze gesprekspartners fout hebben ingeschat, niet wetende dat hun legitimiteit slechts dreef op efficiënt affairisme tussen belanghebbende partners, of op een tot Kinshasa beperkte achterban bij de volksmassa's. We hebben ons het land, zijn volk en zijn leiders heel erg fout *ingebeeld*. Onze zo vaak aangehaalde 'terreinkennis' is een lachertje gebleken, net zoals onze 'speciale relatie' met het land een lijdensweg voor haar bevolking heeft betekend. De berichtgeving rond de machtsoverdracht toont aan dat we ons lesje nog niet geleerd hebben. Wij, in onze studio, op onze redactie of achter ons bureau, weten het nog steeds best. Wij zijn nog steeds de scenaristen van Centraal-Afrika, en de Afrikanen zelf, ja, die zijn wellicht nogmaals misleid door wrede en machtswel lustige politici.

Tijd dus voor een evaluatie van onze eigen blik, voor wat zelfkritiek. Samen met het regime van Mobutu moeten onze terreinkennis en onze speciale relatie opgekuist worden. Hoog tijd voor realisme en voor het uitbouwen van een rechtvaardige dialoog, waarbij men de nieuwe leiders (net zoals in het verleden Mobutu, Kengo, Nguza en anderen) het voordeel van de twijfel geeft, samen met de tijd die ze nodig hebben om vanuit het niets een nieuwe samenleving uit te bouwen. Zou dit geen stof zijn voor een parlementaire onderzoekscommissie: dertig jaar politieke beslissingen inzake Zaïre, dertig jaar politieke en economische allianties met een staatshoofd dat door ongeveer elke Afrikaan als een smet op het continent wordt gezien?